

بررسی محتوایی داستان‌های اجتماعی کودکان دهه ۶۰

مه‌دخت پورخالقی چترودی^۱، محمدجواد مهدوی^۲ و فهیمه میرافکن^۳

۱. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش کودک و نوجوان دانشگاه امام رضا علیه السلام

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۱۸

چکیده

داستان‌های اجتماعی در دهه شصت از پربسامدترین ساختار داستانی در حوزه کودک و نوجوان بوده است. «داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی» و «داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی» به بیان مشکلات و مسائل اجتماعی و آرمان‌های ایران آن سال‌ها می‌پردازند. «داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی» ۱۸۱ مورد (۵۹/۵۴ درصد) از کل داستان‌های بررسی شده را به خود اختصاص داده‌اند. مهم‌ترین موضوعات داستان‌های واقع‌گرا عبارتند از: «روابط خانوادگی» با ۹۳ مورد، «مسائل فرهنگی-اقتصادی» با ۴۶ مورد و «انقلاب اسلامی و جنگ» با ۴۲ مورد. «داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی» ۱۲۳ مورد (۴۰/۴۶ درصد) از کل داستان‌های بررسی شده را به خود اختصاص داده‌اند. مهم‌ترین موضوعات این داستان‌ها عبارتند از: «مبارزه با ظلم» با ۸۶ مورد و «اتحاد و همدلی» با ۳۷ مورد. بررسی‌ها نشان داد که نویسندگان داستان‌های اجتماعی دهه ۶۰ به گروه سنی «ج» با ۹۴ مورد (۳۰/۹۲ درصد) بیشتر و به گروه سنی «الف» با ۱۴ مورد (۴/۶۰ درصد) کمتر اقبال نشان داده‌اند. گروه سنی «ج-د» با ۶۹ مورد (۲۲/۶۹ درصد)، گروه سنی «ب-ج» با ۵۶ مورد (۱۸/۵۴ درصد)، گروه سنی «الف-ب» با ۳۹ مورد (۱۲/۸۲ درصد) و گروه سنی «ب» با ۳۲ مورد (۱۰/۵۲ درصد) دیگر گروه‌های سنی پرکاربرد این داستان‌ها هستند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک، داستان‌های اجتماعی، دهه ۶۰، آرمان‌گرایی، واقع‌گرایی.

مقدمه

«داستان‌های اجتماعی» یکی از مهم‌ترین انواع داستانی ادبیات کودک و نوجوان هستند که در آن‌ها پدیده‌های مثبت و منفی که یک جامعه با آن درگیر است، مطرح می‌شود. طرح مشکلات و مسائل اجتماعی، بازتابی از ذهن آرمان‌گرای نویسندگان است که همواره برای تغییر و اصلاح وضع موجود، همچنین بهبود وضعیت زندگی انسان‌ها، به‌ویژه کودکان می‌کوشند. (محمدی، ۱۳۷۸: ۲۳۷) این داستان‌ها می‌توانند منعکس‌کننده واقعیت‌های اجتماعی و آرمان‌های یک ملت باشند. از این رو در این مقاله به «بررسی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ (گروه‌های سنی

«الف» تا «ج»» پرداخته و نشان داده‌ایم که داستان‌نویسان این دوره به کدام یک از مهم‌ترین موضوعات داستان‌های اجتماعی در گروه‌های سنی «الف» تا «ج» اقبال نشان داده‌اند.

دهه ۶۰ یکی از مهم‌ترین دوره‌های ادبیات داستانی کودک پس از انقلاب است که دو واقعه مهم پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ ه.ش و وقوع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۳۵۹-۱۳۶۷ ه.ش) در آن اتفاق افتاده است. بررسی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ به ما در شناخت مشکلات و مسائل اجتماعی و آرمان‌های ایران آن سال‌ها و تأثیرگذاری آن بر ادبیات داستانی کودک دهه‌های پس از آن کمک می‌کند.

در این جستار با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی ۳۰۴ مورد داستان اجتماعی کودک دهه ۶۰ (اعم از فارسی یا ترجمه شده به فارسی) در دو گروه داستان‌های «واقع‌گرای اجتماعی» و «داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی» و در نهایت مقایسه کوتاه نتایج این بررسی با داستان‌های اجتماعی دهه‌های ۷۰ و ۸۰ پرداخته‌ایم. همچنین در ادامه درباره نقش و جایگاه داستان‌های ترجمه در داستان‌های اجتماعی کودک یاد شده بیشتر صحبت خواهیم کرد. سوال‌های تحقیق به این شرح است.

۱. مهم‌ترین «مضامین و موضوعات داستانی» داستان‌های دهه ۶۰ کدامند؟

۲. نویسندگان داستان‌های اجتماعی به کدامیک از گروه‌های سنی کودک دهه ۶۰ اقبال نشان داده‌اند؟

منابع و پیشینه پژوهش

۱. پایان‌نامه «بررسی محتوای داستانی ادبیات کودک در دهه ۷۰»، سنین (الف-ب-ج) از الهه چیت‌سازی،

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی دانشگاه فردوسی

۲. پایان‌نامه «بررسی درونمایه داستان‌های منثور در دهه هشتاد ایران، تألیف شده برای گروه‌های سنی «الف»

«ب» و «ج»» از فاطمه بهشتی‌فرد، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فرانسه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دکتر علی شریعتی دانشگاه فردوسی

۳. مقاله خانم الهه چیت‌سازی با عنوان «بررسی محتوای اجتماعی در ادبیات داستانی کودک دهه ۶۰» نشریه

کتاب ماه کودک و نوجوان، بهمن ماه ۱۳۸۷، صفحات ۳۸ تا ۴۴.

۴. پایان‌نامه «نقد ساختاری ۲۰ داستان کوتاه ادبیات نوجوان (از نویسندگان شاخص پس از انقلاب تا ۱۳۸۰

ه.ش)» از فاطمه حسین‌زاده خوزانی، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهرکرد.

۵. پایان‌نامه «انقلاب اسلامی ایران در آیین داستان‌های کودک و نوجوان (سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۸ ه.ش)» از حسین

حسینی‌نثار، کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.

۶. پایان‌نامه «بررسی داستان‌نویسی در ادبیات داستانی دفاع مقدس» از محمد رعنائی، کارشناس ارشد زبان و

ادبیات فارسی دانشکده تربیت معلم دانشگاه سبزوار.

۷. مقاله «نماد و نقش‌مایه‌های نمادین در داستان‌های کودک و نوجوان دفاع مقدس» از محمدرضا صرفی، استاد

دانشگاه و فاطمه هدایتی، دانشجوی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. این مقاله به بررسی

عنصر داستانی «نماد» در چهارده داستان دفاع مقدس کودک و نوجوان در قالب سه گروه «نماد رنگ‌ها»، «نماد پرندگان» و «نمادهای طبیعت» پرداخته و در نشریه/ادبیات پایداری دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال چهارم، شماره هشتم، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۷۳ تا ۹۰ انتشار یافته است.

۸. مقاله فریده کریمی موغاری با عنوان «تأملی بر ادبیات داستانی کودک و نوجوان دفاع مقدس در دهه اول انقلاب اسلامی» که در نشریه کتاب ماه کودک و نوجوان، بهمن ۱۳۸۷، صفحات ۴۹ تا ۵۶ منتشر شده، به بررسی و مقایسه یازده داستان از یازده نویسنده زن ادبیات داستانی کودک و نوجوان دفاع مقدس (منیژه انتخابی، شهلا بارفروش، مریم جمشیدی، فروزنده خداجو، فهیمه خدادوست، مرضیه دانش‌زاده، زهرا رهنورد، محبوبه سحر، منصوره شریف‌زاده، افسانه شعبان‌نژاد و فریبا کاظمی) از دید کاربرد «جنسیت» در شخصیت‌پردازی این داستان‌ها پرداخته است.

بررسی داستان‌ها

این داستان‌ها در دو گروه «داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی» و «داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی» قابل بررسی هستند.

داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی

داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی دهه ۶۰ با ۱۸۱ مورد (۵۹/۵۴ درصد) از کل داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ به بیان شرایط و مشکلات ایران آن سال‌ها می‌پردازند. پیش از بررسی موضوعات داستانی این داستان‌ها، پاسخگویی به یک پرسش ضروری به نظر می‌رسد: «داستان‌های واقع‌گرا (واقعی) کدامند و چه اهدافی دارند؟». در پاسخ به این پرسش و بنا به تعریف شورای کتاب کودک: «داستان واقعی داستانی است که گرچه ساخته و پرداخته ذهن نویسنده است، حوادث آن باورکردنی و قابل تکرار و شخصیت‌های آن واقعی باشند. مهم‌ترین اهداف این داستان‌ها عبارت است از: ۱. آشنا کردن کودکان با ابعاد مختلف شخصیت انسان و خوب و بد او از طریق شخصیت‌پردازی‌های درست، واقع‌بینانه و هنرمندانه. ۲. آشنا کردن کودک و نوجوان با روابط متقابل میان فرد و جامعه. ۳. آشنا کردن کودک و نوجوان با صور مختلف زندگی، یعنی دست یافتن به واقعیت زندگی از طریق ارائه هنرمندانه و واقع‌بینانه حوادث و ماجراهای کوچک و بزرگی که زندگی را می‌سازند.» (محسنی، ۱۳۸۷: ۶۶)

اما نظریه تفسیری و ساختارگرایی که جامعه‌شناسان غربی پس از جنگ جهانی دوم مطرح کردند، کودک، کودکی و آینده او را از سه منظر مورد مطالعه قرار می‌دهد:

۱. کودکی، همانند بزرگسالی در معرض نیروهای مشابه جامعه قرار می‌گیرد.
۲. کودکان، خودسازندگان جامعه و کودکی هستند.
۳. کودکی در برابر یک دوره از زندگی یک شکل ساختاری خاص را تشکیل می‌دهد که کودک هم در آن زندگی می‌کند و هم مقوله یا بخشی از جامعه است.» (رسول‌زاده، ۱۳۹۶: ۹۵) در ادامه و با بررسی داستان‌های

«واقع‌گرای اجتماعی» دهه ۶۰ در دو گروه «داستان‌های کودک و خانواده» و «داستان‌های کودک و جامعه» درباره این نظریه بیشتر توضیح خواهیم داد.

داستان‌های کودک و خانواده

بر پایه اصل نخستین نظریه تفسیر و ساختارگرایی، «کودکی، همانند بزرگسالی در معرض نیروهای مشابه جامعه قرار می‌گیرد و کودک به بازتولید و توسعه فرهنگ بزرگسالی نیز می‌پردازد. به بیان دیگر، این فقط بزرگسالان نیستند که بر رفتار و فرهنگ کودکان اثر می‌گذارند، بلکه کودکان نیز به نوبه خود با بیان خواسته‌ها و نظریات‌شان الگوهای رفتاری بزرگسالان را تحت تأثیر قرار می‌دهند.» (همان) بنابراین کودکان از روابط اجتماعی-خانوادگی خود تأثیر می‌پذیرند و بر آن تأثیر می‌گذارند. «داستان‌های کودک و خانواده» با ۹۳ مورد از کل داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی دهه ۶۰ به آشنا کردن مخاطب کودک و نوجوان با نقش و جایگاه وی در روابط خانوادگی و لزوم و اهمیت روابط متقابل میان فرد و جامعه می‌پردازند. این داستان‌ها را از دید روابط شخصیت‌های داستانی با یکدیگر می‌توان در این موارد بررسی کرد:

۱. آن دسته از داستان‌های خانوادگی (۴۷ داستان از ۹۳ داستان) که در آن «رابطه پدر و مادر با فرزند یا پدربزرگ و مادربزرگ با نوه» مطرح می‌شود، برای نمونه در داستان *دانه‌های سبز روشن*: «حسین پدرش را از دست داده بود، ولی با وجود غم بسیار دست از تلاش برنمی‌داشت. روزی به او خبر دادند شاگرد اول شده است. پدربزرگش برای خرید جایزه برای او تسبیح قشنگش را فروخت. علاوه بر مدرسه، اطرافیان حسین هم به او جایزه دادند.» (روزی طلب، ۱۳۶۸) در داستان هدیه روز تولد: «امیل روز تولدش هدیه‌های بسیاری می‌گیرد که از میان آن‌ها هوپیمای کوچکی مادربزرگ را بسیار می‌پسندد و با آن ماجراهایی را می‌گذراند.» (هاورت، ۱۳۷۰)

۲. آن دسته از داستان‌های خانوادگی که درباره «روابط فرزندان یک خانواده با یکدیگر» هستند. برای نمونه در داستان *خوهران دوقلو*: «زهره و زهرا دو خواهر دوقلو بودند. زهره دختری شیطانی و زهرا دختری بسیار آرام بود. زهرا مریض شد و سه روز به مدرسه نرفت. زهره هم از روی شیطنت خود را جای خواهرش جا زد. معلم که متوجه شده بود، گفت چند روزی که زهره دختر خوبی شده، برایش خوب بوده است.» (نوروزی، ۱۳۶۹)

۳. داستان‌های خانوادگی‌ای که درباره «روابط خانوادگی خانواده‌ها با یکدیگر» هستند. با توجه به تأکید بزرگان دین ما به برقراری صلح و رحم و روابط اجتماعی-خانوادگی، این داستان‌ها مخاطب خود را با اهمیت و لزوم مردم‌داری و گذشت در روابط اجتماعی-خانوادگی آشنا می‌کنند. برای نمونه در داستان *اتفاقی که آن روز افتاد*: «به رسول خبر می‌دهند که حال مادرش خوب نیست. او با کمک عمویش، مادر را به بیمارستان می‌برد. رسول برای خرید دارو از بیمارستان خارج می‌شود و هنگامی که برمی‌گردد، می‌بیند عمویش را گرفته‌اند؛ چون پسر بچه‌ای را با ماشین زیر گرفته است. چون پدر پسرک رضایت نمی‌دهد، عمو را به زندان می‌برند. اما عاقبت با اصرار پسرک پدرش رضایت می‌دهد و عموی رسول از زندان آزاد می‌شود.» (صلح‌میرزایی، ۱۳۷۰) همچنین در داستان *ناهدید شلوغ*: «ناهدید دختر شلوغی است که به خاطر شلوغی بسیارش صاحب خانه جواش‌شان می‌کند، ولی ناهدید بیش از حد ساکت می‌شود. صاحب خانه که نگران سلامتی اوست از او می‌خواهد دوباره سروصدا کند.» (گروگان، ۱۳۶۸)

۴. داستان‌های خانوادگی که موضوع «لزوم قدرشناسی و در کنار هم بودن اعضای خانواده» را بیان می‌کنند. برای نمونه در داستان خرگوش سپیدم، همیشه سپید بود و در بهار پرنده را صدا کردیم، جواب داد (احمدی، ۱۳۶۹) بارش باران که شیشه‌ها را می‌شوید تا همگی اهل خانه خرگوش سپید را به همان رنگی که هست ببینند و حضور بهاری مرغ هفت‌رنگ در بین اهالی خانه، نماد نظر رحمت الهی است که می‌تواند دوباره بین اهل یک خانه در کنار هم بودن و وحدت کلمه برقرار کند.

داستان‌های کودک و جامعه

چنانکه گفته شد در دهه ۶۰ دو واقعه مهم و تأثیرگذار پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ ه.ش و وقوع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۳۵۹-۱۳۶۷ ه.ش) اتفاق افتاد. کودکان و نوجوانان این دهه یا همگام با شیرمردان جبهه‌های نبرد حق علیه باطل به دفاع از اعتقادات و آب و خاک و میهن خویش می‌پرداختند و با در کنار خانواده سختی‌ها و مشکلات گذر از این دو واقعه مهم و تأثیرگذار برای ساختن آینده‌ای بهتر را تجربه می‌کردند. بنابراین این داستان‌ها در قالب موضوعات داستانی زیر به بیان شرایط و واقعیت‌های اجتماعی آن سال‌ها می‌پردازند.

۱. با توجه به دومین اصل نظریه تفسیر و ساختارگرایی که پیش از این به آن اشاره شد: «کودکان خودسازندگان جامعه و کودکی هستند. مشارکت فعال آنان در فعالیت‌های سازمان‌دهی شده فرهنگی-اقتصادی‌ای مانند چگونگی صرف اوقات فراغت، پوشاک، تغذیه، سفر، آموزش، استفاده از کالاهای فرهنگی و رسانه‌ها و ... تأثیرگذار خواهد بود. (رسول‌زده، ۱۳۶۹: ۹۹) بنابراین ۴۶ مورد از داستان‌های کودک و جامعه به بیان مسائل و مشکلات فرهنگی و اقتصادی ایران دهه ۶۰ می‌پردازند. برای نمونه داستان‌هایی مانند تابستان کار (عقّتی، ۱۳۶۰)، در انتظار طلوع (رحمانی، ۱۳۶۰) و سفر به شهر سلیمان (عموزاده خلیلی، ۱۳۶۸) درباره ایستادگی و مقابله بچه‌های کار در برابر ظلم و زورگویی برخی از اربابان کار است.

۲. براساس اصل سوم نظریه تفسیر و ساختارگرایی: «کودکی در برابر یک دوره از زندگی یک شکل ساختاری خاص را تشکیل می‌دهد که کودک هم در آن زندگی می‌کند و هم مقوله یا بخشی از آن است. بر این پایه روند کودکی قابل پیش‌بینی فرض می‌شود و کودکی و بزرگسالی متعلق به دوران تاریخ متفاوتی انگاشته می‌شود.» (رسول‌زاده، ۱۳۶۹: ۹۸) بنابراین ۴۲ مورد از داستان‌های کودک و جامعه با موضوع «جنگ و انقلاب» به بیان تأثیر این دو حادثه مهم بر فرزندان این آب و خاک و روایت کودکی‌های گمشده آن‌ها در گیرودار حوادث آن سال‌ها می‌پردازند. برای نمونه داستان برادرت را صدا کن (ابراهیمی، ۱۳۶۰) ماجرای تظاهرات مردم چهارم را از زبان پس‌رسی و شرح زخمی شدن پدرش به دست چماق به دست‌ها و کشته شدن رئیس شهربانی و فرماندار نظامی چهارم به دست مردم است. همچنین در داستان فانتری ما را هم نقاشی کن: «خرس عروسکی همیشه گل طلا و عروسک‌هایش را اذیت می‌کرد. یک روز خواهر گل طلا که داشت از صحنه‌های انقلاب نقاشی می‌کرد، گل طلا به او گفت ما را هم نقاشی کن. آن‌ها هم انقلاب کرده و خرس عروسکی را بیرون رانده بودند.» (شمس، ۱۳۷۰)

داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی

این داستان‌ها با ۱۲۳ مورد (۴۰/۴۶ درصد) از کل داستان‌های اجتماعی در موضوعات داستانی زیر به بیان آرمان‌های ایران دهه ۶۰ پرداخته‌اند:

۱. داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی با موضوع «مبارزه با ظلم» در ۸۶ مورد که شامل این آثار می‌شوند. برای نمونه در داستان طوقی: «تعدادی کبوتر در دام شکارچی گرفتار می‌شوند. یکی از کبوترها به نام طوقی می‌گوید باید با هم پرواز کنیم. همه با هم بال می‌زنند و پروازکنان از دست شکارچی فرار می‌کنند. آن‌ها پیش دوست طوقی، آقا موشه، می‌روند. آقا موشه بندها را می‌جود و همه کبوترها آزاد می‌شوند.» (نعیمی ذاکر، ۱۳۶۵)

نتیجه‌گیری و مقایسه

یک مقایسه کوتاه

پیش از بیان نتایج بررسی داستان‌های یاد شده به بررسی داستان‌های اجتماعی کودک دهه‌های ۷۰ و ۸۰ به نقل از دو پایان‌نامه «بررسی محتوای ادبیات داستانی کودک در دهه هفتاد، سنن (الف-ب-ج)» از الهه چیت‌سازی، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی دانشگاه فردوسی و «بررسی درونمایه داستان‌های منثور در دهه هشتاد ایران، تألیف شده برای گروه‌های سنی «الف»، «ب» و «ج»» از فاطمه بهشتی‌فرد، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فرانسه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی دانشگاه فردوسی و مقاله خانم چیت‌سازی با عنوان «بررسی محتوای اجتماعی در ادبیات داستانی کودک دهه هفتاد» و مقایسه آن با داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ (گروه‌های سنی «الف» تا «ج») می‌پردازیم. این مقایسه به اختصار و با توجه به محتوای داستانی و گروه‌های سنی داستان‌های اجتماعی کودک دهه‌های ۶۰، ۷۰ و ۸۰ صورت می‌پذیرد.

مقایسه محتوای داستانی

در داستان‌های کودک دهه ۷۰، از میان ۳۳۲ اثر بررسی شده و یازده محتوای داستانی اجتماعی، تعلیمی-اخلاقی، دینی، علمی، ماجراجویانه، روان‌شناختی، تاریخی، زندگی‌نامه‌ای، عاشقانه، طنز و فلسفی، محتوای داستانی اجتماعی با ۶۵ مورد (۲۰/۰۶ درصد) مهم‌ترین محتوای داستانی این دهه است. مهم‌ترین مفاهیم و موضوعات اجتماعی مطرح شده در داستان‌های دهه ۷۰ عبارتند از:

- آشنا ساختن کودک با «جریانات اجتماعی برآمده از جنگ و انقلاب» در قالب آثار داستانی‌ای مانند آن مرد در باران آمد (حمزه‌زاده، ۱۳۸۰)، آزاده (تهرانی، ۱۳۷۱)، قمقمه آب (حسن بیگی، ۱۳۷۹)، خانه‌ای روی شیشه (شفیعی، ۱۳۸۰) و...
- بررسی مسائل و مشکلات اجتماعی ایران دهه ۷۰ در آثار داستانی‌ای مانند افسانه‌های امید و آرزو (رضا مهجور، ۱۳۷۸)، گلی برای ساقه سبز (غفارزادگان، ۱۳۷۰)، یک باغچه پراز نیلوفر (حق پرست، ۱۳۷۷)، جشن ستاره‌ها (کاظم‌زاده، ۱۳۷۵) و...
- آشنا ساختن کودک با «گروه‌های شغلی» ای همچون کشاورز، پرستار، نجار، شکارچی، طبیب، قالی‌باف،

- بازرگان، قاضی، نخریس، نانا، خلبان، مهندس و... در آثار داستانی‌ای مانند علی و برفی (عمیق، ۱۳۷۰)، شازده کوچولو (جهانگیریان، ۱۳۷۵)، سرزمین ما ایران (خداجو، ۱۳۷۹)، قلی به خانه‌اش رسید (ابراهیمی، ۱۳۷۹) و...
- بازگو کردن «مفاهیم و رفتارهای مثبت و منفی اجتماعی» ای همچون اتحاد و همدلی، تفرقه، تقلید، قهر و آشتی، فداکاری و بردباری و وفای به عهد در آثار داستانی‌ای مانند دست کوچولو، پاکوچولو (درودرگر، ۱۳۷۱)، راز سیب (کشاورزی آزاد، ۱۳۸۰)، گل دوستی (اکرمی، ۱۳۷۲) و ...
- بازگو کردن «مسائل و مباحث خانوادگی» ای همچون ازدواج و طلاق، ارتباط کودک با دیگران و مرگ در قالب آثار داستانی‌ای مانند زمستان و عمه قزی (شعبان نژاد، ۱۳۷۱)، ماهیگیر و دریا (خلیلی، ۱۳۷۰)، قالیچه بته گلی (یوسفی، ۱۳۷۳) و...
- در داستان‌های کودک دهه ۸۰ از میان ۵۳۲ اثر و سیزده محتوای داستانی اجتماعی، مذهبی، علمی، حماسی، طنز، اخلاق فردی، روان‌شناختی، تاریخی، عاشقانه، فلسفی، تفریحی، ماجراجویانه و ورزشی، محتوای داستانی اجتماعی با ۱۷۲ مورد (۳۲ درصد) مهم‌ترین محتوای داستانی این دهه است. این داستان‌ها به بررسی موضوعات و مفاهیم اجتماعی خانواده، فعالیت‌های اجتماعی، هنجارهای اجتماعی، مکان‌های اجتماعی و مشکلات و دغدغه‌های اجتماعی در قالب سه رویکرد داستانی زیر می‌پردازند:
- داستان‌های اجتماعی با رویکرد «آموزشی-اطلاعاتی» که دربرگیرنده اطلاعات اجتماعی متنوعی نظیر آداب و رسوم و فعالیت‌های اجتماعی هستند. برخی از این آثار مانند داستان‌های دارا و سارا در ارومیه (بشیری، ۱۳۸۶)، دارا و سارا در خراسان (نیک طلب، ۱۳۸۶)، دارا و سارا در کرمان (نیک طلب، ۱۳۸۴) و ... به آشنا ساختن مخاطب کودک و نوجوان با آداب و رسوم اجتماعی شهرها و کشورهای مختلف می‌پردازند. برخی دیگر از این داستان‌ها به آشنا ساختن کودک با مشاغل و فعالیت‌های اجتماعی همچون کفاش، آتش‌نشان، پزشک، سرآشپز و... می‌پردازند، برخی دیگر از این داستان‌ها نیز به آشنا ساختن مخاطب کودک و نوجوان با مفهوم خانواده و همچنین مشکلات و دغدغه‌های اجتماعی ایران دهه ۸۰ می‌پردازند.
- داستان‌های اجتماعی با رویکرد «تربیتی-اخلاقی» به تشویق مخاطب کودک و نوجوان به رعایت هنجارهای اخلاقی-اجتماعی همچون فداکاری و ایثار، کمک و همیاری، مهربانی و محبت ورزیدن به دیگران، احترام به والدین و بزرگ‌ترها، رعایت صداقت، خوش‌قولی، گذشت، وفاداری، نرم‌خویی و اخلاق نیکو، ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی، اتحاد، حلال‌خواری و امانت‌داری و دوری از ناهنجاری‌های اخلاقی-اجتماعی‌ای همچون خیانت، غرور، جنگ و دشمنی می‌پردازند. آثار داستانی‌ای مانند جوجه‌ای با قلب بزرگ (اسماعیلیان طوسی، ۱۳۸۰)، کلاغ مهربان (بوی افزار، ۱۳۸۵)، به حرف پدر و مادر گوش کنید (قربانعلی بیک، ۱۳۸۵)، وفاداری (شریف رضویان، ۱۳۸۳)، رفیق و نارفیق (رس براروکین برار، ۱۳۸۶)، حسنی و غول (ابراهیمی، ۱۳۸۲)، این هم پول ماهی (زاهدی، ۱۳۸۳) و چرا گریه می‌کنی (محمدی، ۱۳۸۲).
- در داستان‌های کودک دهه ۶۰، چنان‌که گفته شد، از میان ۱۵۹۱ اثر بررسی شده و شش محتوای داستانی اخلاقی، اجتماعی، علمی و تعلیمی، زندگی‌نامه‌ای، تاریخی و مذهبی، محتوای داستانی اجتماعی با ۳۰۴ مورد

۱۹/۱۲) درصد) دومین محتوای داستانی پرکاربرد در داستان‌های این دهه است. گروهی از این داستان‌ها در قالب داستان‌های اجتماعی واقع‌گرا به بیان واقعیت‌ها و مشکلات و مسائل اجتماعی-خانوادگی ایران دهه ۶۰ می‌پردازند. گروهی دیگر از این داستان‌ها در قالب داستان‌های اجتماعی آرمان‌گرا به بیان آرمان‌های اجتماعی ایران آن سال‌ها می‌پردازند.

مقایسه گروه‌های سنی

پرکاربردترین گروه‌های سنی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۷۰ عبارتند از:

۱. گروه‌های سنی «ج» با ۳۳ مورد (۲۲/۳۰ درصد) از مجموع ۱۴۸ اثر داستانی کودک این دهه که در گروه سنی «ج» قرار دارند.

۲. گروه سنی «ب» با ۲۳ مورد (۱۹/۴۹ درصد) مجموع ۱۱۸ اثر داستانی کودک این دهه که در گروه سنی «ب» قرار دارند.

۳. گروه سنی «الف» با ۹ مورد (۱۴/۱ درصد) مجموع ۶۶ اثر داستانی کودک این دهه که در گروه سنی «الف» قرار دارند. بنابراین دو گروه سنی «ج» و «الف» به ترتیب پرکاربردترین و کم‌کاربردترین گروه‌های سنی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۷۰ هستند.

نویسندگان داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۸۰ به ترتیب به گروه سنی «ب» با ۳۷ درصد بیشتر و به گروه سنی «الف-ج» با ۱ درصد کمتر اقبال نشان داده‌اند. گروه‌های سنی «ج» با ۲۵ درصد، «ب-ج» با ۲۱ درصد، «الف-ب» با ۱۴ درصد و «الف» با ۲ درصد دیگر گروه‌های سنی پرکاربرد این دهه هستند.

همچنین نویسندگان داستان‌های اجتماعی دهه ۶۰ به گروه سنی «ج» با ۹۴ مورد (۳۰/۹۲ درصد) بیشتر و به گروه سنی «الف» با ۱۴ مورد (۴/۶۰ درصد) کمتر اقبال نشان داده‌اند. گروه‌های سنی «ج-د» با ۹۴ مورد (۲۲/۶۹ درصد)، «ب-ج» با ۵۶ مورد (۱۸/۵۴ درصد)، «الف-ب» با ۳۹ مورد (۱۲/۸۲ درصد) و «ب» با ۳۲ مورد (۱۰/۵۲ درصد) دیگر گروه‌های سنی پرکاربرد داستان‌های اجتماعی کودک این دهه هستند.

نتیجه‌گیری

از مقایسه داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ با دو دهه پس از آن (دهه‌های ۷۰ و ۸۰) نتیجه می‌گیریم که میزان داستان‌های اجتماعی از ۱۹/۱۲ درصد در دهه ۶۰، به ۲۰/۰۶ درصد در دهه ۷۰ و ۳۲ درصد در دهه ۸۰ می‌رسد که این مطلب بیانگر آگاهی و توجه روزافزون داستان‌نویسان این دو دهه نسبت به اهمیت و تأثیرگذاری داستان‌های اجتماعی بر مخاطب کودک و نوجوان است. بنابراین در داستان‌های کودک دهه‌های ۸۰ و ۷۰ شاهد غلبه محتوای اجتماعی بر سایر محتواهای داستانی هستیم.

داستان‌های اجتماعی دهه ۷۰ به مفاهیم و موضوعات داستانی گوناگونی همچون جریان‌های اجتماعی برآمده از جنگ و انقلاب، بررسی مسائل و مشکلات اجتماعی ایران آن سال‌ها، معرفی گروه‌های شغلی، بیان مفاهیم و رفتارهای اجتماعی و تأثیرگذاری آن‌ها و بیان مسائل و مباحث خانوادگی می‌پردازند. همچنین داستان‌های اجتماعی دهه ۸۰ با

در نظر گرفتن سه رویکرد «آموزشی-اطلاعاتی»، «تربیتی-اخلاقی» و «آموزشی-مهارتی» به بیان موضوعات و مفاهیم گوناگون اجتماعی می‌پردازند. اما در داستان‌های اجتماعی دهه ۶۰، شاهد غلبه واقع‌گرایی در بیان مسائل و موضوعات اجتماعی بر آرمان‌گرایی هستیم.

گروه سنی «ج» پرکاربردترین گروه سنی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۶۰ و ۷۰ و گروه سنی «ب» پرکاربردترین گروه سنی داستان‌های اجتماعی کودک دهه ۸۰ است. با بازگشت آرامش و گذشت یک دهه از جنگ تحمیلی، نویسندگان داستان‌های اجتماعی کودک و نوجوان تمایل بیشتری به نگارش این داستان‌ها برای دیگر گروه‌های سنی نشان داده‌اند.

همچنین ۵۰ مورد از مجموع ۳۰۴ مورد داستان اجتماعی کودک دهه ۶۰ به داستان‌های ترجمه اختصاص دارد. مضامین و موضوعات داستانی پرکاربرد این داستان‌ها عبارت است از: «داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی» با ۳۱ مورد (۲۵ مورد خانوادگی، ۳ مورد مسائل فرهنگی-اقتصادی و ۳ مورد جنگ و انقلاب) و «داستان‌های آرمان‌گرای اجتماعی» با ۱۹ مورد (۱۳ مورد ظلم و ۶ مورد اتحاد و همدلی). بنابراین بیشتر این داستان‌های ترجمه، داستان‌های واقع‌گرای اجتماعی با موضوع خانوادگی هستند.

منابع

- ابراهیمی، نادر. (۱۳۶۰). *برادرت را صدا کن*. تهران: نشر فرزین.
- ابراهیمی‌نصر، جعفر. (۱۳۶۳). *گل باغ آشنایی*. تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- احمدی، احمدرضا. (۱۳۷۵). *حوض کوچک، قایق کوچک*. تهران: همگام.
- _____ . (۱۳۶۹). *خرگوش سپیدم همیشه سپید بود*. تهران: همگام.
- _____ . (۱۳۶۹). *در بهار پرنده را صدا کردیم، جواب داد*. تهران: همگام.
- _____ . (۱۳۶۹). *عکاس در حیاط خانه ما منتظر بود*. تهران: همگام.
- بهشتی‌فرد، فاطمه. (۱۳۹۰). «بررسی درونمایه داستانی داستان‌های منثور در دهه هشتاد ایران، تألیف شده برای گروه‌های سنی «الف»، «ب» و «ج»». پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فرانسه. دانشگاه فردوسی مشهد.
- جزیریان، شهرام. (۱۳۷۰). *درس معلم*. تهران: تربیت.
- چیت‌سازی، الهه. (۱۳۸۷). «بررسی محتوای اجتماعی در ادبیات داستانی کودک دهه ۶۰». *نشریه کتاب ماه کودک و نوجوان*. بهمن ماه ۱۳۸۷. صص ۳۸-۴۴.
- _____ . (۱۳۸۴). «بررسی محتوای ادبیات داستانی در دهه هفتاد، سنین (الف-ب-ج)». کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه فردوسی مشهد.
- رحمانی، علی اکبر. (۱۳۶۰). *در انتظار طلوع*. تهران: نشر سبز.
- رسول‌زاده، میکائیل. (۱۳۹۶). «انگاره‌های جامعه‌شناسی کودکی در ادبیات ایران». *نشریه فلسفه و کلام: فلسفه و کودک*. ش ۱۵. صص ۹۵-۱۰۲.
- روزی طلب، فرح. (۱۳۶۸). *دانه‌های سبز روشن*. تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء.
- صلح‌میرزایی، قدرت الله. (۱۳۶۸). *آقا معلم، قول می‌دهم*. تهران: پیدایش.
- _____ . (۱۳۷۰). *اتفاقی که آن روز افتاد*. تهران: پیام نینوا.

- _____ (۱۳۶۸). حرف خوب مادر. تهران: قدیانی.
- طاهری قندهاری، فرزانه؛ طاهری لطفی، شهرزاد و طاهری لطفی، میترا. (۱۳۸۴). کتاب‌شناسی توصیفی کتاب‌های کودکان و نوجوانان (۱۳۵۷-۱۳۷۱ ه.ش). تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- عفتی، عباس. (۱۳۶۰). تابستان کار. (بی‌جا): (بی‌نا).
- عموزاده خلیلی، فریدون. (۱۳۶۸). سفر به شهر سلیمان. تهران: نشر امیرکبیر.
- کاظمی، فریبا. (۱۳۶۱). پرستو بال‌هایش درد می‌کند. تهران: پیام آزادی.
- گروگان، حمید. (۱۳۶۸). ناهید شلوغ. تهران: نشر برگ.
- محسنی، حمید. (۱۳۸۷). انتخاب و تهیه منابع اطلاعاتی برای کودکان و نوجوانان و کتابخانه‌های آموزشی. تهران: کتابدار.
- محمدی، محمد. (۱۳۷۸). روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان. تهران: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.
- میرافکن زابلی، فهیمه. (۱۳۹۴). «بررسی محتوای ادبیات داستانی کودک دهه ۶۰ (گروه‌های سنی «الف» تا «ج»)». کارشناسی ارشد ادبیات کودک و نوجوان. دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) مشهد.
- نعیمی ذاکر، محمود. (۱۳۶۵). طوقی. تهران: امیرکبیر.
- نوروزی، داریوش. (۱۳۶۹). خواهران دوقلو. تهران: پیام نینوا.
- هاورت، آدلف. (۱۳۷۰). هدیه روز تولد. ترجمه کمال بهروزکیا. تهران: آهنگ.

پژوهش در ادبیات کودک و نوجوان